
ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 021:379.8

Л. Л. Корнєєва, М. В. Ломоносов

Модель периферійної бібліотеки в контексті сучасних культурних трансформацій

У статті розглядаються проблеми, які виникають перед сучасною бібліотекою. З'ясовується специфіка периферійної бібліотеки. Аргументується розуміння бібліотеки як "третього місця".

Ключові слова: бібліотека, периферія, культурні трансформації, дозвілля, "третє місце".

В статье рассматриваются проблемы, которые возникают перед современной библиотекой. Анализируется специфика периферийной библиотеки. Аргументируется понимание библиотеки как "третьего места".

Ключевые слова: библиотека, периферия, культурные трансформации, досуг, "третье место".

The article deals with the problems that arise for the modern library. If earlier the library was the treasury of knowledge, in our time it loses this function as the main one. The specificity of the peripheral library is analyzed. Modern technology allows you to receive information anywhere, even in the province. But for the province there is a more acute problem of cultural leisure and communication. The fulfillment of these needs can become a new opportunity for the peripheral library. The article argues the understanding of the library as a "third place". "Third place" is a place where a person can be apart from home and work. This is a good chance for the preservation of the relevance of the peripheral library in our time.

Key words: library, periphery, cultural transformations, leisure, "third place".

Серед актуальних тем сьогодення не останнє місце належить проблематиці сучасної бібліотеки. Бібліотека здавна вважається одним з важливих осередків освіти та культури, майданчиком духовного зростання та саморозвитку людини. З найдавніших часів і до сьогодні бібліотека пройшла чималий шлях власної еволюції: від місця сакрального та елітарного – до загальнодоступного соціального інституту, без якого важко уявити цивілізоване суспільство. На сьогоденному етапі переоцінки традиційного бачення багатьох культурних інститутів та норм нагальним є визначення нового місця та функцій бібліотеки у соціокультурному сегменті сучасності, моделі її

подальшого розвитку. Особливої уваги заслуговує проблематика бібліотеки периферійної, віддаленої від значних адміністративних та культурних центрів, яка в багатьох випадках залишається ще до певної міри відстороненою від авангардного корпусу загальнокультурних змін. Особливої уваги цей аспект потребує ще й через загальнодержавну тенденцію децентралізації, передання широких владних повноважень на місця. У зв'язку з прийняттям закону "Про місцеве самоврядування", периферійна бібліотека набуває чималого значення для свого містечка чи села, як повноцінний і автономний у перспективі культурно-освітній майданчик.

Питання змін у бібліотечній сфері сьогодні вивчають філософи, культурологи, соціологи, історики, спеціалісти бібліотечної сфери. Серед них М. Акіліна, В. Зверевич, М. Кочур, О. Мар'їна, Г. Прохорова, І. Тікунова, С. Цимбалюк, А. Чачко та ін. Особливістю питання є той факт, що вивченням даної проблематики займаються не тільки професійні дослідники-науковці, а й самі бібліотекарі, яким не байдужа подальша доля книгозбірень у контексті сучасного суспільного життя. Адже саме бібліотекарі мають безпосередній тісний зв'язок з об'єктом дослідження, його теоретичною та практичною стороною. Саме на них покладається і виконання необхідних змін та трансформацій у бібліотечній сфері.

На жаль, сьогодні у науковому середовищі маємо вкрай мало розвідок та повноцінних досліджень саме периферійних книгозбірень, які, на нашу думку, мали б бути свого роду капілярами всієї бібліотечної системи. Більше уваги прикуто до проблем та перспектив великих, центральних бібліотек та загальнотеоретичних питань. Як влучно зауважує М. Апшай, "регіональної складової бібліотечного соціального інституту, як об'єкта наукових досліджень практично немає" [1, с. 108]. Наведена цитата дає привід й для термінологічного зауваження. У більшості наукових публікацій віддалені від адміністративного центру бібліотеки називаються "регіональними". На нашу думку (й враховуючи оголошену державою тенденцію до децентралізації), термін "регіональна бібліотека" у таких умовах не зовсім точно означає статус та стан конкретної бібліотеки. Адже "регіональною" цілком може бути названа й головна, центральна у певному регіоні бібліотека, – тобто бібліотека потужна й сучасна. Від таких провідних регіональних бібліотек необхідно, на нашу думку, термінологічно відрізнити бібліотеки невеличких містечок та сіл, для означення яких ми будемо використовувати у даній праці поняття "периферійна бібліотека".

Таким чином, у даному дослідженні ставимо за мету: використовуючи наявну теоретичну базу та отримані в результаті практичного вивчення реального стану бібліотечної системи м. Ніжина як типового прикладу, визначити проблематику та перспективи розвитку периферійної міської або сільської бібліотеки в умовах сучасних соціальних і культурних змін.

До поширення інтернет-технологій регіональна місцева бібліотека була ледь не єдиним місцем, де громадяни мали змогу безкоштовно займатися самоосвітою, користуючись комунальним книжковим фондом. Проте ані колишні реалії, ані застарілі стереотипи не відповідають потребам часу і сучасної людини, сучасного читача, що виховується під впливом нових соціально-економічних та ціннісно-орієнтаційних чинників і тому потребують змін. Державні ж програми розвитку бібліотеки, створені за "лінійними" зразками [3, с. 4] не завжди враховують специфіку та реалії місцевих регіональних бібліотек. З розвитком мережі Інтернет у бібліотечної системи з'явилися потужні конкуренти. Інтелектуальний продукт, монополію на який донедавна мала бібліотека, зараз у більшості випадків можна отримати не виходячи з дому. Конкуренти у вигляді приватних електронних книгозбірень, просвітницьких тематичних порталів, самостійного популяризування авторами своїх доробків у всесвітній мережі, за висловом О. Мар'їної, "виконують традиційні бібліотечні функції" [6, с. 32].

Прогрес у сфері електронних комунікацій, у свою чергу, зумовив серед науковців та самих бібліотекарів підняття питання про реальний і "нереальний", тобто віртуальний, або електронний простір сучасної бібліотеки [4, с. 3]. В цьому ракурсі велике значення для книгозбірень має комп'ютеризація та підключення до мережі Інтернет, що на сьогоднішньому етапі є звичною річчю для будь-якої соціальної установи. Адже в іншому випадку бібліотека перетворюється на "нецивілізований острівець", що може загинути у безмежному просторі сучасного інформаційного буму. Та незважаючи на такі необхідні вимоги часу, на 2014 рік в Україні "доступ до Інтернету має 2,9 тис. (16 %) бібліотек, загальна кількість комп'ютеризованих робочих місць у публічних бібліотеках 15,5 тис." [9]. Ця статистика не зазнала радикальних змін й за два наступні роки. Особливо актуальним створення електронного простору залишається саме для бібліотек невеликих міст та сіл. В той час як бібліотеки великих міст та столиці успішно модернізуються (перш за все, саме у плані технічного забезпечення), регіональні, місцеві бібліотеки переважною

більшістю залишаються немов відірваними від світу, послуговуючись, справжніми пережитками бібліотечної справи на лінії "читач – бібліотека", закладеними ще у минулому столітті. До того ж комп'ютеризація периферійних бібліотек часто стає такою собі звітною формальністю.

Логічно, що держава не в змозі одночасно забезпечити всю бібліотечну систему електронним ресурсом. У такому разі в нагоді регіональній книгозбірні стануть численні грантові програми, метою яких є розвиток соціальних інститутів. Найвідоміші з них, що працюють в Україні – проекти фонду "Відродження", програми посольства США, "LEAP" та інші [1, с. 104]. І тут вже головну роль відіграє ініціатива з боку самих бібліотечних працівників, що розроблюють проекти, подають заявки для вдосконалення власної робочої зони. Бібліотекар філіалу № 3 Ніжинської ЦБС О. В. Іванюк відмічає: "Активність сучасного українського, саме регіонального бібліотекаря, багато в чому визначає успішність діяльності бібліотеки" [5].

Але разом з тим електронізація бібліотек, обладнання там комп'ютерних центрів, створення сайтів і т. ін., іноді блокує повноту виконання основної просвітницької функції книгозбірень, перетворюючи її на інформаційний придаток громади, на ресурсний осередок, де є доступ до Інтернету, що часто використовується відвідувачами для власних потреб. В такому разі не слід, мабуть, самим бібліотечним працівникам загострювати увагу виключно на інформаційній функції та електронному просторі бібліотеки. Адже згаданими компонентами не обмежується діапазон потенційної функціональності цього соціального інституту. Зокрема "Библиотечная энциклопедия" називає також меморіальну, рекреаційну, соціалізуючу функції, що їх реалізацію може забезпечувати інститут бібліотеки [2]. Слід зазначити, що доволі значний масив наукових досліджень розглядає інформаційно-технічне забезпечення бібліотеки, як регіональної, периферійної, так і центральної, у вигляді головної проблеми традиційної книгозбірні, тоді як, на нашу думку, воно є даниною часові. Акцентується увага саме на інноваційній модернізації бібліотечного соціального інституту, залишаючи в тіні проблематику рекреаційної та соціалізуючої моделі місцевої бібліотеки, її значення як місцевого ж центру культури, науки, творчості.

У зв'язку з децентралізуючою тенденцією в Україні, розширенням повноважень місцевого самоврядування, периферійна бібліотека стає доволі автономною платформою, що здійснює культурний, освітньо-науковий, інформаційний зв'язок своєї місцевості з іншими адміністративними одиницями та своєї місцевості з центром. Можна

сказати, що завдання місцевої бібліотеки полягає у службі регіональним інтересам через призму загальносуспільних. Нові тенденції сучасного соціуму передбачають побудову суспільства, у якому провідну роль відіграватиме знання. Регіони ж являють собою нерівномірно розвинуті місцевості, насамперед, у плані інформаційному. Заповнити цей вакуум належить, серед іншого, й місцевій, периферійній бібліотеці [10, с. 17]. Втім, задовольнятися лише інформаційними перетвореннями бібліотека не може, адже вона є не тільки інформаційним маяком свого міста чи села, що забезпечує його входження у загальний інформаційний простір, а й культурним, науковим та дозвілльєвим осередком, що координує вироблення власного інтелектуального продукту та обмін ним зі світом.

Необхідним є розуміння працівниками бібліотечної системи важливої соціально-комунікаційної місії, що виконують бібліотеки у своєму регіоні. Бібліотека сьогодні повинна бути майданчиком для спілкування, обміну думками, діалогу культур. Зацікавити сучасного читача, що знайомий з можливостями мережі Інтернет, цікавим фондом або затишним читальним залом сьогодні складно. Потрібно залучити його до організму бібліотеки, що постійно розростається, народжуючи нові форми бібліотечної роботи. Цікавими у цьому руслі є думки Г. Прохорової, С. Цимбалюк та М. Кочур, які бачать бібліотеку, незалежно від того, який статус вона має, "третьім місцем", інакше кажучи, соціальним майданчиком, що забезпечує нейтральність та соціальну взаємодію [8, с. 188; 11]. Вперше ідею "третього місця" як соціального феномену пояснив американський соціолог Рей Ольденбург. Виходячи з того, що людина має дім та роботу як два постійні місця, де вона активно, відповідально й цілеспрямовано діє та працює, Ольденбург говорить про необхідність "третього місця", яке має бути простором невимушеності та релаксації. "Третьє" місце за своєю природою покликане створюватися для відновлення сил, для того щоб зібратися з думками після важкого робочого дня, взяти участь у дружньому діалозі. Бібліотека сьогодні може й має стати саме таким "третьім місцем".

Доречною концепція бібліотеки як "третього місця" буде для молоді. До прикладу, Ніжин – це невелике студентське місто. Тут діють два професійних ліцеї, коледж культури та мистецтв, медичний коледж, агротехнічний інститут Національного аграрного університету та, нарешті, один з найстаріших вищих навчальних закладів України – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. Тож у Ніжині багато студентської молоді, – а отже, місця для спілкування, для

проведення дозвілля цій молоді може й бракувати. Разом з тим Ніжин має п'ять бібліотек (не враховуючи книгозбірень інституту та університету). Як бачимо, ресурс для створення "третього місця" для молоді, в першу чергу, студентської, що повинна скласти левову частку відвідувачів, безумовно, існує. Студенти могли б використовувати простір бібліотеки не тільки для підготовки семінарів та інших видів навчальної діяльності, а й як місце, де можна зайнятися творчістю, відпочити, обговорити ідеї та проблеми, просто поспілкуватись.

Для периферійної бібліотечної установи така формула організації неабияк доречна, адже реабілітаційних баз у життєвому просторі мешканця провінційного міста чи села явно недостатньо. Можемо припустити, що через відсутність таких місць, суттєво збільшується (в першу чергу, серед молодих людей) загроза виникнення девіацій, що виявляються в алкоголізмі, тютюнопалінні і т. п. Отже, не забуваючи про традиційну просвітницьку функцію бібліотеки, сьогодні слід думати про перетворення регіональної бібліотеки у "третє місце", у зону комфорту. Цього ж можна досягти завдяки посиленню реалізації рекреаційної та соціалізуючої функцій бібліотечного простору.

В першу чергу, для цього необхідним є облаштування реального простору, що сприятиме зняттю напруження та стресу, "інтелектуальному" відпочинку, невимушеному спілкуванню. "Бібліотека повинна не тільки надати місце для вільного висловлювання думки, сприяти створенню публічної сфери, але й стати самою публічною сферою для читачів, щоб здійснювати безпосереднє спілкування" [11]. Не останню роль у цій справі має грати атмосфера, дизайн інтер'єру, меблі, кімнатні рослини тощо.

Окремий компонент бібліотеки як "третього місця" – це культурно-масові та просвітницькі заходи. Сьогоднішній соціум вимагає від бібліотеки, тим більше – периферійної, поєднання функцій театру, дискусійного клубу, літературної студії та інших просвітницько-дозвіллєвих закладів. Вже сьогодні провінційні бібліотекарі часто розуміють позитивну, соціалізуючу дію численних заходів, що відбуваються на теренах книгозбірень. Це добре видно на прикладі Ніжинської централізованої бібліотечної системи. Зокрема, часто в регіоні на базі бібліотек проводяться вистави, зустрічі з відомими людьми, презентації, конкурси, вітальні та меморіальні заходи, дитячі години. Бібліотекарі на території своєї громади здійснюють активну пропаганду здорового способу життя, патріотичне виховання молоді, екологічне виховання, пропагування читання, беруть участь у ярмарках та інших загальноміських заходах [12]. Сучасний бібліотекар має

перетворитися у менеджера культури та комунікацій, усвідомивши нові віяння своєї такої важливої у гуманітарному аспекті професії. Це, у свою чергу, допоможе повернути і незаслужено втрачений престиж професії.

Не можна оминати і науковий аспект діяльності периферійних бібліотек. Кожен адміністративний центр – це, в першу чергу, самобутня місцевість з власними культурними реаліями, подіями, природою. Вивчення та збереження різного роду інформації про історію та сьогодення власного села чи містечка – невід’ємна частина діяльності моделі сучасної місцевої книгозбірні. Ще одним вектором наукової політики периферійної бібліотеки є участь у створенні науково-дослідного простору свого регіону: проведення конференцій, встановлення контактів з іншими науковими установами, тиражування та розповсюдження результатів досліджень у межах свого адміністративного кордону. І. Тікунова називає функцію, що об’єднує згадані напрямки роботи бібліотеки кумуляційною [10, с. 18].

Звісно, проблемною для провінційного регіону завжди була і залишається тема фінансування та пошуку будь-яких матеріальних ресурсів. Більшість заходів і нововведень в українських бібліотеках, їх ресурсне забезпечення – це заслуга, без перебільшення, небайдужих і по-новаторськи налаштованих працівників цих закладів, або, як говорить про бібліотекарів соціолог Є. Потаніна, "людей захоплених і оптимістично налаштованих" [7, с. 108], які на даному етапі є первинними рушіями змін соціального інституту вітчизняної регіональної бібліотеки.

Щоб бути актуальними на сучасному етапі карколомних змін, регіональним бібліотекам нашої держави принагідним буде й приклад закордонних колег, які вдало реалізують ідею "нової бібліотеки" у своїй практиці. До прикладу, у регіональних бібліотеках США задля того, аби привертати до бібліотеки якомога більше уваги суспільства та популяризувати її діяльність, працівники роблять ставку на розважальні заходи, незвичайні майстер-класи (наприклад, з правильного розбирання риби, виготовлення ялинкових прикрас або hand-made біжутерії тощо), виступи рок-гуртів та інші заходи, що спочатку, здавалося, не вкладаються у традиційні бібліотечні функції. Але такі заходи нерідко мають продуктивні результати, відкриваючи бібліотеку світові, перетворюючи її на соціально активний заклад універсального профілю [8, с. 189].

Отже, інститут бібліотеки в цілому й, зокрема, периферійна бібліотека сьогодні знаходяться у перехідному стані, зазнають змін у

контексті загальнокультурних трансформаційних процесів. Змінюються функції та завдання бібліотеки як соціального інституту. Бібліотека має не тільки зберегти свій потенціал наукового й інформаційного компоненту суспільного життя, але й стати платформою особистісного розвитку, творчості та дозвілля. Децентралізаційна тенденція також вимагає переформатування бібліотечного простору, що повинен стати "третім місцем" для жителів свого регіону. На нашу думку, значний потенціал міг би мати свого роду студентський волонтерський рух з допомоги місцевим бібліотекам. Адже часто молоді люди краще обізнані з сучасними технологіями та практиками інформаційного суспільства. Саме молодь, вступаючи у тісну та взаємовигідну співпрацю з працівниками книгозбірень, здатна допомогти периферійним бібліотекам позитивно відреагувати на загальнокультурні зміни й провести необхідні перетворення.

Література

1. Апшай М. В. Бібліотечна діяльність у структурі регіональних бібліотекознавчих досліджень / М. В. Апшай // Вісник Харківської державної академії культури. – 2013. – Вип. 39. – С. 101–108.
2. Библиотечная энциклопедия / Российская гос. б-ка ; редкол.: глав. ред. Ю. А. Гриханов, науч. ред.-сост. Е. И. Ратникова, Л. Н. Уланова и др. – М. : Пашков Дом, 2007.
3. Давидова І. О. Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві : автореф. дис. докт. наук з соц. комун. : спец. 27.00.03 / Давидова Ірина Олександрівна ; Харківська державна академія культури. – Харків, 2008.
4. Зверевич В. В. Пространство современной библиотеки: понятие, организация, развитие [Электронный ресурс] / В. В. Зверевич // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса : материалы конф. – М. : ГПНТБ России, 2011. – 1 электрон. опт. диск (CD – ROM). – Систем. требования: IBM PC, Windows 2000 или выше. – Загл. с этикетки диска. – ISBN 978-5-85638-150-3. – № гос. регистрации 0321100651.
5. Інтерв'ю з О. В. Іванюк. Працює бібліотекарем філіалу № 3 Ніжинської ЦБС. Записано 20 листопада 2015. Зберігається в особистому архіві М. В. Ломоносова.
6. Мар'їна О. Ю. Бібліотека он-лайн: нові ролі користувачів у формуванні цифрового контенту / О. Ю. Мар'їна // Короленківські читання 2014. "Бібліотеки, архіви, музеї: формування цифрового регіонального простору": матеріали XVII міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 8 жовт. 2014 р. / Харків. держ. акад. культури ; уклад. О. П. Куніч ; редкол.: В. Д. Рактянська та ін. – Харків, 2015. – С. 31–36.

7. Потанина Е. А. Кто работает в библиотеке? / Е. А. Потанина // СОЦИС: социол. исслед. – 2007. – С. 107–111.

8. Прохорова Г. В. Нові реалії бібліотечного обслуговування / Г. В. Прохорова // Короленківські читання 2014. "Бібліотеки, архіви, музеї: формування цифрового регіонального простору": матеріали XVII міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 8 жовт. 2014 р. / Харків. держ. акад. культури; уклад. О. П. Куніч ; редкол.: В. Д. Рактянська та ін. – Харків. – 2015. – С. 187–192.

9. Стан, проблеми та напрямки реформування бібліотечної мережі України: інформ. довідка / Укр. бібл. асоц., Асоц. б-к України ; уклад.: О. Г. Кириленко та ін. – К., 2014. – 12 с.

10. Тикунова И. П. Концептуальная модель современной библиотеки: социально-философский анализ : автореф. дисс. канд. филос. наук : спец. 09.00.11 – Социальная философия / Тикунова И. П. ; Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования "Помор. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова". – Архангельск, 2007. – 18 с.

11. Цимбалюк С. Я. Бібліотека як "третє місце" [Електронний ресурс] / С. Я. Цимбалюк, М. І. Кочур. – Режим доступу:

<http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/10128/2/TsymbalukKochur.pdf>. (Дата звернення: 21.06.2017). – Назва з екрана.

12. <http://www.nizhynrada.gov.ua/article/545/njinska-mska-tsentralzovana-bblotechna-sistema.html>. – (Дата звернення: 21.06.2017). – Назва з екрана.